

Фармазони

Юрій Федькович

Фармазони, або як то тридцять Срібнарівських господарів записалося чортові і як то они за сім літ, сім місяців і сім неділь дуже забагатіли

1. ЯК ВИЙШОВ ВАСИЛЬ НЕСТЕРЮК З ВІЙСЬКА І ЩО ВІН У СВОЇМ СЕЛІ СРІБНАРОВІ ВИДИТЬ

Се не діялося ні в Туреччині ні в Німеччині, а діялося таки у нашім краю, у Галичині, у славнім селі Срібнарові, у одну божу неділеньку по полудню, зараз по святій вечерні. А на вечерні були: мельник Дмитро Складан, его жона Анна, его донька Катерина, присяжний Іван Правдарюк, паламар, дяк, пан-отець, а більше і нікого.

Бо у селі Срібнарові було аж три корчми, нівроку, і чотири шинки, а чесні арендарі Гершко Смок, Мортко Більбах і Мошко Гулис давали горівки на борг, кілька лиш хто хотів. Отже ж і потягли славні срібнарівці, таки зараз з церкви по службі божій, просто по корчмах, жіночки їх з ними разом, а пан війт Павло Дзюб на переді, бо вони, коби здорові, усігди були у корчмі перші, а виходили з неї послідні, ба навіть і права собі у корчмі робили, не аби що.

Та і де ж їм було ліпше їх і робити, як не тут, де навіть і найбідніший чоловік мусів перед них "честь" поставити, а то не сміло бути менше ніколи, як пів-кварти горівки, і то доброї, бо пан війт аби-якої не пили. А пан присяжний Семен Сварливий, що за ними усігди як хвіст ходили, також іншої горівки не хотіли пити, як лиш тої доброї, а добрі люди їм її не жалоуали, бо і пан присяжний Сварливий був у них добрий, а то такий, що хоть бувало пан війт кого і запруть до хурдиги (арешту), так вони зараз его і випросять і вимолять, – то як же такому доброму чоловікові доброї горівки не купувати?

Лиш ті люди, про котрих я перше казав, що були на вечерні, не пішли до корчми, але сиділи собі на піддашші коло церкви і балакали дещо; аж тут і станув перед ними, мов з неба впав, жвавий чорнявий чоловік, у військовім мундирі, з двома срібними медаликами і золотим хрестиком на грудях. Усі аж ніби здригнулись, як его так несподівано уздріли; але він усміхнувся, уклонився гречно всім посполу, тай сказав голосно:

– Добрий вечер вам! Чи не Іван Правдарюк та Дмитро Складан? Аби здорові були!

– Аби і ви здорові, пане вояк! – відповів Складан з Правдарюком, – ви нас відки знаєте? Не во гнів, що питаємо.

– Хіба ж ви мене не пізнаєте? Таже я покійного Петра Нестерюка син Василь, що его чотирнадцять років тому до війська відібрали!

- Тож ви Петрів син? - каже Складан дивуючися, - хто би був казав, що з такого малого, мізерного хлопця та такий хлоп вибереться? Але правда: у війську не тримали вас у одно над книжкою, як то бувало покійний ваш тато, - дай ему, Боже, царство небесне, бо праведний чоловік був! - а то бувало мені самому жаль, як то вас над книжкою мучить та мучить по цілій днині, як яку панську дитину.

- За те дай ему, Боже, легкий супочинок! бо що би я був робив, як би був не вчився? У нас, як самі знаєте, поля не було, лиш городець та хата; то на чім би я тепер жив? А так, славити Бога, вивчив мене покійний, кілька сам умів, у військо відібрали мене до жандарів, там вивчився ще ліпше, вислужив дві капітуляції, зложив собі файний гріш, а тепер маю за що собі поля купити, хату нову покласти і загосподарюватися як треба.

- Який отець розумний та розважний був, такий і син вдався, - каже Правдарюк, - хата твоя, синку, і город у добрім пошанівку. Ми там поклали одного бідного, але ретельного чоловіка, аби і в хаті сидів і город обходив. Коли скажеш, то він і сьогодні випровадиться з хати і тобі усе передасть.

- Гріх би мені було, его з хати вигонити, коли він її чотирнацять літ мені дозирав, - каже Василь. - Я однако маю собі нову хату класти, а доки що до

чого, то мешкатимемо разом; там однако дві хаті через хороми (сіни).

- А не знаєш, Анно, - каже Складан до жінки, - чи Запоточний у обох Василевих хатах сидить, чи лиш у одній?

- Лиш у одній, татку, - обізвалася донька его Катерина, а тут так і почервоніла, як тая калина!... - у тій на ліво: я там бігала оногди, мамі треба було...

- Та чого так соромишся? - каже Анна, - таже се Василь, що тебе маленькою бувало на руках носить, та тобі бувало по книжках образки показує! Хіба ти забула, як ему раз каламар розсипала по папері та за того від мене парунів набралася? А відь що не забула?

- Та бо ви, мамо, все... - каже Катря, ховаючись поза Анну, а тут ще дужше почервоніла, як була.

- За ті збитки, - каже Василь жартуючи, - тай за те, що я її тільки на руках наносився, мусить мені Катря тепер господинею бути. Ого, і втекла, як та пташка дика! але я завтра перепрошу.

- Не гнівайся, Василю, - каже Складаниха, - а то така несмілива та соромлива вдалася, що годі сказати. Та треба мені іти вечеряти лагодити: прийди і ти Василю, та будеш у нас за гостя!

- Прийду, пані матко, - каже Василь поклонившись, - але аж погоді, бо мене кортить ще з чесними господарями побалакати.

Анна пішла, а Василь собі сів тай каже:

- О, - каже, - я нашого села і не пізнав уже за сих чотирнадцять років, відколи дома не був! Що тут таке і сталося, пани ви мої, господарі чесні? Таже страшнішого та поганішого села не довелося мені видіти на світі, а я его не трохи поміряв. А правда, що школи ще і тепер нема у селі?

- А де ж вона? - каже Правдарюк, - я з пару разів згадував громаді за школу, так

вони на мене як заревіли! як на вовка якого або на ворога тяжкого. Ба ще чого нам не стало?! яли кричати: не доста податки великі, та жида нас обдирають з усіх боків, але ему ще і школи забаглось, не знати нащо та й пощо! хіба на те, аби дармо професора платити, та дітям баки забивати?! Отак-то наша громада мені за мою щирю раду подяковала!

- То преці ж хоть дяк учить дітей, як то бувало, ще нім я хлопцем був? - питає Василь.

- Ой учить! - аж скрикнув Складан, - таже він як день так ніч не протверізуєсь! Бувало, ще доки покійний Лука жив - то був чоловік тверезий, Богу угодний, справдешний слуга церкви святої! Той учив дітей і читати, і співати, і числа. Да відколи покійного не стало, то ніхто про Бога та про книжку і не згадає. От яке то у нас!

- А пан-отець духовний же? нічого не кажуть? - питає Василь.

- Та вже коли пан-отець їм не наговорилися, та не наказалися!... - каже Правдарюк, - але що з того? Пан-отцеві в очі нібито потакують, а за плечима однако своє давнє роблять, ба навіть ще і кепи б'ють з пан-отця. Де нема порядного вїйта та порядного уряду в селі, аби розумних слухали та за їх радою ішли, там і пан-отець нічого не годні вдїяти. Хіба ж у нас пан-отець не розумний та не чесний чоловік? Та що з того? Коли такого вїйта маємо, що їх слухати не хоче! У нього лиш Мортко та писар Обдзіркевич: то его і рада і порада, у них він і днює і обїдає і вечеряє, часом навіть і переночує. От чому у нас нема гаразду!

- А хто ж у нас тепер вїйтом? - питає Василь.

- Павло Дзюб; ти его знатимеш.

- Та де ж ні! - каже Василь, - але хто ж такого кладе на вїйта, коли він і давно ще любив напиватися? Може не правда?

- Та як не правда! - каже Складан, - але як тої приповідки: які ми самі, такі нам сані; п'яницю тягне до п'яниці, а по вїйтові пізнати зараз і село, яке воно. Та, правду сказавши, і наш вїйт не був зразу такий ледащо; але відколи став жидам та писареві піддаватись, то і звели его ні на що, бо кого би жид не підійшов та на своє не переробив? Треба дуже твердого та сумлінного чоловіка, аби его не перекутив у свою руч.

- Яким же ж способом могли таки нашого, руського чоловіка, жида так зіпсувати? - питає Василь.

- Або ж тяжко? - каже Правдарюк. - Насам перед підбунтує его на священика, що то ніби священик лиш на свою користь горне, і що нібито вїйт тим понизиться, що духовного слухатиме. "Нащо ви вїйт, прошу вас?" - стане ему вговорювати, - "коли ви маєте кожного слухати? Що вам пан-отець? Що оно таке за діло? Оно повинно вас слухати, а не ви его! Ай-вай-мір! герсти? Аби вїйт попа слухало!" А так як стане погана Юда темного чоловіка підждеряти та троюдити, та ще до того то гроші ему зичити, то з горівкою проклятою підходити, - от чоловік і одуріє нарешті, і піддається дияволу зовсім під стричок, бо жида-корчмарі є часто наш стричок і наша шибениця.

- Ох, се свята правда! - каже Василь, та аж ему сльози закрутились в очах, а

Складан і говорив даліше:

- Найтяжче, - каже, - аби жидюга війта до того довів, щоб він полакомився якому дарунков; тогди вже его має як на аркані, і мусить він тогди у его дудку грати, бо як ні, то грозить ему і казною і криміналом і комісіями і хто знає чим. А наші люди які? Ему про комісію лиш згадай, так і мліє зо страху, бо не знає, що праведному чоловікові і за правду комісія, хотьби і яка і відки, ніщо не годна вдіяти.

- А виганяє ж війт у нас зараз о дев'ятій годині в вечер п'яниць із корчми? Бо по інших сторонах так є, що о десятій годині корчми вже позамикані і жид не сміє нікого, хіба якого подорожнього, у ню пускати. Ся установа є дуже важна, і повинна дуже остро триматися, бо вона від много зла та беззаконія заступає і боронить.

- У нас нема того, - каже Правдарюк, - та де ж би наш війт старався, аби п'яниць розгоняти?! Тай з ким би ему і розгоняти? Хіба з тим одним поліціянном, що то вже найпустіше сміття в селі, таке, що і курки боїться? Я старався не раз, аби і у нас лад запровадити. Коли ж бо уся громада як стала сипіти!... А нащо нам сього та того, а нащо нам видатків? А се, а те! Доста того, що я нічого не міг вдіяти, а нарешті і плюнув на все.

- Та громаді не ходило ні о гроші ні о видатки, - каже Складан, - але ходило їй о те, аби ніхто з корчми не вигонив. Бо якби громаді о гроші ходило, то би їх по корчмах та по ярмарках не марнували, та жидів ними не напихали. Знаємо ми се дуже добре. Але ходім ми до дому, бо вже повечеріло і час припочити; завтра днина робітна.

Узялися тай пішли.

2. ЩО ЛЮДИ У СЕЛІ ГОВОРИЛИ І ЩО СОБІ ПО ЗАКУТКАХ ШЕПТАЛИ

Другої днини наймив собі Василь у Складана фіри і поїхав у місто. Відти привіз собі скринь кованих великих дві і ще много усілякого надіб'я. Се все позавозив він у свою стару хату край села, а скоро розгостився, так зараз і став міряти свій городець і значити місце на нову хату, стайню, stodолу, гноївню, пасіку, комору, і все, що до порядного господарства треба. Тут зараз і злягло до нього народу з цілого села, а жида перші. Таке ему кланяються, таке розпитуються, таке витаються, просять з собою до корчми. Василь з кожним гречно, ввічливо витаєсь, але каже:

- Я, каже, панове господарі, і ви купці, до корчми з роду не ходжу, бо горівки і до уст по беру; великого свята треба, аби я випив склянку пива або вина. Так я се чотирнацять літ у війську жив, так і тут гадаю жити, тому вам за вашу ласку гречно, уклінно дякую!

- Ай вай! герсти? - аж скрикнули жида, та аж посоловіли, ззираючись один на другого. А Василь до них і каже:

- Чого вам так дивно стало, купці? Хіба ви не чули, що по других краях селяне не п'ють, та за тото які вони здорові, які багаті!... Господи! аж душа радується, як чоловік лиш подивиться на таке село, чи то в Мораві, чи в Чехах, чи в Австрії, чи на Тиролю. А преці там люди і о половину таких добрих ґрунтів та такої благословенної землі не

мають, як нам її Бог дав у нашій красній Галичині. Але земля божа, бо так каже: не толоч мя п'яно, оброби мене гарно, а вроджу тобі дармо .

- Герсти? - кажуть жиди, - як же то чоловік, котрий тяжко працює, може так жити на світі, аби порцію горівки не випити, га?

- А як жили люди на світі, доки ще чорт ту прокляту горівку не вигадав? або як живуть тепер ті хлібороби по других краях? Таже вони багато тяжче там працюють, як наші люди, а преці нема у них ні тільки снороватих, ні тільки калік, ні тільки недужих, як тут у нас: на котрого там ні глянь - жирний та здоровий та веселий, як рицар який! а те все робить, що горівку не п'ють. Ану киньте ви кавалок свіжого м'яса у горівку, най у ній годину постоїть, яке воно стане? аж чорне, так перегорить. О, та горівка найбільша є отрута на світі! гірша від аршенику. Від аршенику від разу загинеш, а від горівки ходиш цілий твій вік, як не по своєму світі.

- Кім, Мойше! - крикнув Смок на Гулиса, тай забралися як вибиті і ще здалеку чути було, як шварциюркали, та плювали, та за бороди микались. Видно було, що пішли прямо до вїйта, а Василь каже до людей:

- Видите, люди? Аби его хто поліном перевалив, то так не осердиться, як аби хто на горівку яке згірне слово сказав. А знаєте чому? бо вона їм загонить християнина і з усім его маєтком у кишеню, як ту дурну рибу в вершу; тому я її не те що пити, але і видіти не хочу, і ноги мої у корчмі не буде, доки жив буду. Її треба дужче сокотитись, як казні та криміналу, бо я сам переконався, що межи десятма, що сидять у казнях та у тяжких дибах, дев'ять запевне з причини горівки туди дісталися. Бо де яке убійство, де який рабунок, де яке головництво або непотрібство сталося, то усе при п'янстві, усе при горівці. О, коби то ви до мене у неділю загостили, то я би вам таке уповів та попрочитував, що в вас би серце зодриглося. Да сим разом вибачайте, пани господарі, бо нині день робітний, та ніколи мені у бесіди заходити, а то ще маю і до пан-отця духовного піти і їм поклін віддати, бо так годиться. Священики великі школи учаться, то в кого ж нам і порадитися, як не у них? Вони не лиш у церкві вітці наші, але і в кождім способі; хто їх слухає, той добре гостить і лиха не одного втече.

Отак говорив Василь, зібрався красненько, тай пішов до священика, а люди як стануть пискувати та горлувати!

- А се що за пан такий великий обібрався нам звідкись? - крикнув Федір Чобанюк. - Ми его прийшли привітати яко гречного, та на честь запросити, а він нам науку давати, як дітям яким! - сякий він такий! Ми обійдемося і без его честі! Що ми за діло таке! Що у жандарях був? Я видів і жандарів! овва!

- Овва! - повторив Гарасим Величко і собі, - ви кажете, а в нього може нема і крейцара при душі, та тому соромиться з нами і до корчми піти, бо тут випало би і ему честь покласти, а нема відки. Тільки мабуть і маєтку у нього, що на нім, та тільки і щастя, що отець ему лишив хатку і городець, а то би був ще і сів громаді тягарем на плечі!

- Овва! - обізвався і собі Гриць Сомин, - і я служив давно у війську, та таких паничків много видів; купив собі десь у жида пару цинових медаліків, та тепер ними

хвалиться та дудуриться, гейби який кріль! Будемо видіти, доки лиш того панства стане, чи надовго. Коби лиш наш Мортко здоров та его у свої руки дістав!

- Ба що ви отсе, люди, кажете? - обіззався Гнат Лаба, чоловік ще молодий. - Він добре говорив тай розумно. Ліпше б ви зробили, щоби-сьте услухали, що він говорив. Хіба ви не виділи, як жиди перепугались від его бесіди? Він зовсім розумний чоловік, коби лиш і ми так! Жид дурного не перепудиться, не бійсь! Від сьогодні моєї ноги у корчмі не буде, се аби-сьте знали, люди!

- А моєї тож само! - сказав Семен Нарівняк, господар також ще молодий, - хвалити Бога, що такий чоловік у село прийшов. Буду до нього що неділі приходити, аби мені що з книжок читав; се ліпше, як по корчмах волочитися та жидівську паскуду пити. Бо мені оногди один старий чоловік у місті показував, що сам на свої очі видів, як жид у горівку плював, а то невже ж на інше, як на того, аби людей за собов повернути та християнські душі споганити.

Отаке-то собі у Срібнарові про Василя говорили. Одні хвалили его, що розумний та тверезий, другі знов гудили, що гордий і що до нікого не ходить, як лиш до пан-отця, до Складана та до Правдарюка, а подеколи і до громадської канцелярії, де рахунки презирає і письма перечитує. Війт не хотів ему з разу на се позволити. Та він як пішов у місто до старости, так і виніс відти таке письмо, що пан писар Обдзіркевич аж побілів як стіна, прочитавши его. Аж тут нараз у селі, як би запалив!

- Таже у нього, - каже один, - тільки грошей, що ніхто їх не годен і перераховати, не то що!

- Що ти кажеш, брате?!

- Таже Запоточного Маруня на свої очі виділа, що у нього грошей міхами!

- Брате ж ти мій! відки ж він їх тільки набрав?

- Хіба ж ти не чув, що він фармазон? Фармазони - се такі люди, що душу свою чортові записують, а він їм за того, братчику, тільки грошей старчить, кільки вони самі хочуть.

- Та як мене тепер довги та не одна біда присіла, то бим далі і за душу не дбав! - каже другий.

- Я сам такий, - каже третій.

- Тепер я аж догадуюся, - каже четвертий, - що мені Запоточний оногди розказував, ще і забожився, що се правда. Він, каже, скоро вечір, так зараз вікна позатикає, двері позамикає, і аж поза опівніч, доки кури не запіють, з кимсь так голосно говорить, а то так, що аж хата дрижить. А книжок, каже, у нього таких, що і на віз би не забрав, не то що. А одна, каже, між ними така велика, що аж страшно на ню дивити, а чорна, чорна!... що той жук, чорна!

- Се вже то певне від нього, щез би!

- А від кого ж?!

- Але як би се могло бути, коли він оногди і в церкві був, і хрестився, і хрест цілував, усе так само як і другі люди?

- Хіба ж ти не чув, що диявол може такий туман пустити, що нам видиться, що се

він у церкві, а він собі дома сидить та хрест святий ножем коле?

- Що казати не казати, - обізвався Гнат Сокирка, - а він несамовитий. По світі богацько дечого буває, що ми тут і не знаємо. Чув і я про ті фармазони. Але нехай я в нього розуму поспробую!

Отаке то собі в Срібнарові говорили та цокотіли, але Василь о те не питав. Купив собі добрий кусник поля, купив обширно місце на хату і на обійстя, і став будуватися порядно. Майстрів собі аж з міста вивів, і такі ему вже будинки попоставляли, що ока годі з них спустити, усе на швабський спосіб: і не великим коштом, і обширно, і чисто так, що аж любо було дивитися. Навіть пан-отець не раз приходили та дивилися, а Складанова Катерина казала, що і в пана якого не може ліпше бути, та ні краще.

3. ЯК ЗАПИСУЮТЬСЯ ТРИДЦЯТЬ СРІБНАРІВСЬКИХ ГОСПОДАРІВ У ФАРМАЗОНИ

Василь лишив Запоточного у своїх старих хатах, а сам, перенісся у нові, аж тут прибігає до нього одного вечора Стефан Притуляк, що жив з Василем ще з хлопця собі у приятельстві.

- Гарно побудувався! - каже Стефан.

- Що ти ще гарно, - каже Василь, - коби ти то видів, як у Німеччині господарі побудовані, тогди би ти аж знав, що то гарно, і як то повинен кождий господар мешкати.

- Боже мій добрий! а ми мусимо у таких кучах поневірятися, що аж душі не мило.

- А хто ж вам винен?

- А вже ж ніхто, як ми самі; бо за ті гроші, що пропиваємо, міг би кождий з нас таку хату мати, як ти тепер.

- Та лиш таку? Каменицю з поверхами міг би мати!

- Василю! як то ми собі з малих хлопців товаришували. Не сказав би ти мені одну річ, що тебе запитаю?

- Скажу.

- Ти, брате, фармазон?... Люди так кажуть!

Василь подумав чимало, тай каже:

- А вже ж, нігде правди діти, фармазон. Але я се лиш тобі кажу, а ти тримай язик за зубами, коли хочеш добре гостити, бо з нами, фармазонами, жарту нема.

- Я знаю: але не міг би ти мені хоть трохи що про тих фармазонів уповісти?

- Не можна!

- А як би хто хотів з нас у фармазони записатись?

- Якби вас було тридцять на раз, тогди можна, тогди вас приймемо.

- І більше би ся найшло, не то тридцять; мене багато уже просили, аби я з тобою говорив яко твій давний приятель, але я все не міг якось на тебе вдарити. Лиш одно мені скажи, Василю: якби ми записалися у фармазони, чи можна нам якого щастя та гаразду сподіватись?

- Такого щастя та гаразду, якого ви ще не зазнали і вашим розумом не годні

зміркувати. Але треба у перед фармазонську пробу витримати.

- А яка ж того проба?

- Сім літ, сім місяців і сім неділь по фармазонських заповідях жити.

- А вони тяжкі?

- Такі легкі, що їх може хто-небудь сповнити.

- А багато є тих заповідей?

- Десять; але на них треба присягу зложити.

- У кого?

- У нашої старшини.

- А де ж вона?

- Де її треба: і тут може прийти.

- Коли?

- Коли схочете, навіть і в отсю неділю, що прийде.

- Приклич її, братчику; я не журюся, що не буде нас тридцять. Нам біда так уже доїла, що нам усе одно, хоть і зараз гинути. А якже ж ми можемо від тебе довідатися, коли і як і що?

- Як мене у неділю у церкві не буде, тогди знайте, що маєте до мене усі опівночі прийти, і там у отій світлиці на мене ждати. Посвіту там не буде, але того ніщо, за те не дбайте. А скоро учуете, що вдарить щось у хаті три рази, як клевцем у ковало, тогди нічого не бійтеся, але уходіть у отсю світлицю сміливо, вам і волос з голови не спаде, за те я, Василь, тобі ручу. Лиш ніхто не сміє з вас тої днини трунку якого там небудь і покушати, бо то справа велика і важна, і мусить зовсім по-тверезу робитися.

- Тож приходить у неділю опівночі?

- Як лиш мене рано у церкві не буде.

- Слово?

- Фармазонське слово!

Отак зговоривши, пішов Притуляк собі в село, бесідував там крадьки то з одним то з другим, радилися. ще ходили то сюди то туди, а Василь сів собі коло стола, думав довго, читав щось, писав, нарешті зібрався і пішов до пан-отця, де довго бавив, а як вийшов, пан-отець післали зараз за Складаном і за Правдарюком і також довго з ними радилися. А у неділю досвіта поїхав Василь у місто.

Днина була дуже красна. Народу було у церкві много. А як повиходили, то Притуляк такий уже рад був, як би его хто на сто коней посадив, бо Василя не було в церкві, а він знав, що се за знак. З одним, з другим переморгався. пошептав, відкликався, а Гершко та Мортко та Мошко не можуть передивуватися, що се має значити, що нині вже і сей не п'є, і той ні, і той і другий і десятый і двадцятий і тридцятий ні. а Гершко аж скричав:

- Ай вай, вус-е-дус! чому ти нині не береш горівки, Тимку? га? А ти, Федоре? А ти, Якове? А ти, Грицю? Таже ти бувало, ще нім до церкви підеш, калатнеш собі пів кватирки? Ну?

- Коли мені так сьогодні упало, аби я не пив! - мовить Тимко Крук, господар

сердитий і відважний.

- Герсти? чому не пив? Ви слухаєте одного дурня, одного смаркача, що воно каже, аби не пити? Воно, нівроки, зовсім таки дурне та божевільне, що воно так каже; воно хоче собі на пана стати. Ну-ну, най ему; а ви таки будете господарями, як і були.

- А якби, Гершку, і нас раз закортіло панами бути, що би з того було? - відозвався Федір Антоняк, один з найбідніших господарів.

Господи! як не осердиться наш Гершко! та як не трісне ярмурков до помосту, аж лопнуло!

- Ти паном бути? ти? п'янюга? що і сорочки доброї на плечах не маєш? Ай-вай-мір гішайн! Герсти, Сури? Чуєте, пане вйте, що воно ему дурне рохкає? А шварцюр на того мишігене смаркача, бо оно вам такі дурниці у голову набило! А шварц-хулем! Руш собі з корчми, дурню, бо тобі зараз голову розвалю!

- Аби-сьте свідомі люди, - каже Федір, - що се послідний раз моя нога у корчмі була! Тепер я аж знаю, що Василь правду говорить! Бувай здорова, корчмо, та хоть у землю западайся!

На отаких бесідах зійшла ціла неділенька свята. Жиди аж ніжилися від злості, а тридцять срібнарівських господарів сходилися собі у Василя Нестерюка, у новій побитій хаті, Стефан Притуляк перший. А що вже найбільше усіх дивувало, то було те, що межи ними явився і Дмитро Складан і Іван Правдарюк і ще не один з таких господарів, що ніхто би ся не був по них і надіав, аби вони хотіли свою душу у нетрудне записувати.

- А диви-но ся, - подумав собі тогди не один з тих бідних, - багачів кортить ще більше забагатіти!

Тимчасом надійшла північ, аж тут і чують усі: дзвіньк! дзвіньк! дзвіньк! мов би хто великим клевцем у ковало тричі вдарив. Тут всі так і зжахнулися, а Правдарюк каже:

- Ходім люди! що буде, то буде!

От і пішли усі у ту світлицю, що Василь учора Притулякові призначив.

Світлиця та була велика і обширна. Вікна були віконницями зачинені, а у середині стояв стіл, чорним сукном аж по саму землю покритий. На столі стояв великий залізний хрест, а перед хрестом велика чорна книга, на книзі велика залізна рука, по правім боці хреста спорий мішок срібла, поміш з золотом, і великий пшеничний хліб, а по лівім боці старецька торба, кайдани і стричок. За столом стояв Василь, якнайкраще по-жандарськи убраний, з двома металиками і золотим хрестиком на грудях, з великим пером у руках. Направо і наліво від нього стояло двоє людей, один чорно, другий біло убраний, у довгих плащах (мантах) аж по саму землю, наличмани на лиці, капелюхи з великими косицями на голові, у того білого серп і сніп у руках, а в того чорного кайдани і великі ключі. У перед стола, на ослоні, стояла труна (домовина), а на труні лежав меч і купецькі важки на вхрест. Тих тридцять людей, що увійшло, стояли ні живі ні вмерлі, так переляклися, а Василь промовив до них, але не зараз:

- Мир вам всім! не бійтеся, люди; тут вам і волос з голови не спаде! Будьте дерзкі, будьте сміливі, будьте відважні! Хто хоче великого щастя досягнути, той мусить і

велику душу мати, а перед усім по правді гадати, по правді робити і по правді говорити!

Василь умовк, а той, що біло був убраний, також промовив, та так уже глухо якось та дивно, неначе з під землі:

- Тут чути скверну душу; Николай Пасічний пив сьогодні горівку.

- Де він? - запитав Василь, - де Николай Пасічний?

Другі, котрі там були, пхнули его на перед, а він так і впав на коліна та й каже:

- Єй богу моєму, одну лиш порційку! І то якось не хотячи: я гадав, що се ніхто не буде знати!

- Ми усе знаємо, - сказав той, що чорно був убраний, - перед нами годі і чорне під нігтем затаїти! Видиш там ту домовину? Ми її на тебе принесли, неправеднику! Вагов зважиться і мечем зміряється кожде лукавство чоловіче перед Господом Богом, живим на небесіх і на землі, і страшним у ярості своїй!

- Простіть мене, грішного! - ледве промовив Пасічний.

- Останній се раз проститься тобі, чоловіче! - промовив той біло убранпй, - а усі, кільки вас тут миром господним зійшлося, аби знали і добре собі тямили, що у нас жарту нема! Вік чоловічий є дуже короткий, як те сонне видіння, ніколи в нім жартувати, ніколи его марнувати, а про вічність треба дбати. Вона довга, вона безконечна! Горе тому, і оп'ять реку: горе тому, хто сей вік на те не поверне, аби вічність свою ущасливити!

- Хоть чорт, а так красно говорить тай правду говорить! - подумав собі не один з тих, що там були. А той чорний каже:

- Ви прийшли записатися у фармазони. Що оно таке є, ті фармазони, не можна вам сказати, аж доки не перебудете проби: сім літ, сім місяців і сім неділь. Через той цілий час маєте наших десять заповідей фармазонських так остро і сумлінно сповняти, як би се о життя або о смерть ходило! бо знайте: хто їх додержить, той буде мати за сім літ, сім місяців і сім неділь більше грошей, як оттут на столі видите, а до того ще і здоров'я, і вік довгий та чесний, і веселість, і хліб, і добро. Да хто з вас тих заповідей не сповнить, а то з цілої душі і з цілого серця не сповнить, того жде - а дивіть, що: торби старецькі, неволя, а нарешті стричок і шибениця! Ви знаєте, що в нас жарту нема!

- Слухайте ж добре, люди, - сказав той біло убраний, - аби-сьте відтак не казали, що не чули або не вирозуміли! Ми, як казано, жарту не знаємо! Життя людське страх коротке, а перед Господом Богом зважаться діла наші вагою справедливою і мечем гострим ярості божої зміряється беззаконіє ваше! Слухайте ж! і ще раз кажу: слухайте!

- І я вам кажу: слухайте! - повторив чорний, а Василь узяв чорну книгу, поцілував хрест, поцілував залізну руку, а книгу отворив і став читати:

1 заповідь фармазонська:

Кождий фармазон повинен заповіді божі і заповіді церковні так докладно виповняти і хоронити, як би се ему вже гріб був укопаний і домовина утесана.

Що неділі і що свята повинен він з жінкою, з дітьми, слугами, робітниками, одним словом з усею своєю челяддю рано і в полудне до церкви ходити, і зверхність духовну слухати, почитати і поважати.

- Присягніть, що так ділати будете! – сказав на голос той у чорній одежі.
- Присягаємо! – сказали всі на голос, піднявши руки до гори.
- По такій правді вам Господи Боже допоможи! – промовив той у білій одежі.
- Амінь! – відозвалися усі, а Василь читає далі:

2 заповідь фармазонська:

Через цілий час проби, то є через сім літ, сім місяців і сім неділь не сміє ні один фармазон ніколи трунку ні напитуку уживати, окрім чистої води і молока. У корчму не сміє фармазон і ногою ступати, бо то є дім скверний. А понеже жид є найтяжчий ворог фармазонського товариства, то не сміє ні один фармазон з жидом ні в гандель, ні в торг, ні в контракт, доста того, ні у яку справу заходити, доки у фармазонської старшини не зазвідається і від неї позволення не дістане.

- Присягніть, що і сю заповідь сохраните, і то без усякої хитрості, без усяких мудрощів, по божому сумлінню! – сказав той у чорній одежі.

- Присягаємо! – сказали всі.
- По такій правді нам Господи Боже допоможи! – промовив той у білім.
- Амінь! – сказали всі, а Василь читає далі:

3 заповідь фармазонська:

У твоїй хаті, у твоїй коморі, у твоїх стайнях, у всіх твоїх будинках, у цілім твоїм дворі і обійсті має завсігди така чистість і такий лад бути, і так усе у порядку стояти, як мав би ти що днини якого царя до себе у гості сподіватися. Бо фармазонський дух бруду і нехлюйства ненавидить, і з своїм гараздом там не поверне і не наверне, де ся заповідь не храниться.

- Присягніть, що так буде! – сказав чорний.
- Присягаємо! – сказали всі.
- По такій правді вам Господи Боже допоможи! – промовив той у білім.
- Амінь! – сказали всі, а Василь читав далі:

4 заповідь фармазонська:

Кождий чоловік сотворений до праці. Без неї ходить чоловік як не по свому світі, і яко блуден і чужинець на сій землі. Лінивство є мати усього беззаконія і злочинства, для того повинен кождий фармазон у всяк робітний день без устанку і щиро працювати. Земля, котру тобі Бог дав під руку, повинна бути так оброблена, як царський який город, і на п'ядь її не сміє у тебе лежати без ужитку, аби ти до неї рук твоїх не приложив. По сему пізнається дух фармазона, і благодать Господня буде на землі.

- Присягніть, що так ділати будете! – сказав той у чорнім.
- Присягаємо!
- По такій правді вам Господи Боже допоможи!
- Амінь! – відповіли фармазони, а Василь читав далі:

5 заповідь фармазонська:

Кождий фармазон сподівається, жде і просить у Господа Бога раю світлого. Аби сего доказати і на сій землі назнаменувати, обов'язаний є кождий фармазон справити

собі великий город з усякою городниною, великий сад з усякою садовою і велику пасіку з добрими уліями. Тим розводить фармазон рай на сему світі, до чого він сеї-нічним союзом і сеї-нічною присягою обов'язуєся.

- Присягніть!

- Присягаємо!

- По такій правді вам Господи Боже допоможи!

- Амінь!

6 заповідь фармазонська:

Кожний фармазон вірує у слова святого апостола Павла, що тіло християнське є мешканням Духа святого. Для того повинен кождий фармазон тіло своє чисто і хайно носити, що днини умиватися і чесатися. Він повинен старатися, аби, чи в пісні, чи в скоромні дні, страва его о скільки мож була добра і поживна. Нероба не варт і тої землі, що її толочить; но хто так щиро і приязно працює, як фармазон повинен, той варт з своєї праці солодкості зажити, ба навіть до того і обов'язаний.

І на сю заповідь присягли усі, як на передні, а Притуляк Стефан і подумав собі:

- Ага! аж тепер зачав справді по-фармазонськи говорити: я знав, що се так буде, бо і пани великі так роблять, а пани, чув я, також у фармазони записуються. Тепер і я знаю, чому то є багато таких панів, що нічого не п'ють, окрім води.

Отак собі думав Притуляк, а Василь читав далі:

7 заповідь фармазонська:

Кожний фармазон вірить і повинен вірувати, що як тіло християнське є мешканням Духа святого, так дім християнський є мешканням того тіла. Для того повинен кождий фармазон насамперед старатися, аби собі дім добрий, обширний, вигідний, з високими світлицями, з великими дверми і вікнами побудував. У кождім фармазонському домі повинен бути комин, а не сміє і один рік минути, аби собі фармазон який новий господарський будинок не прибудував, або хоть не поправив. Він і его уся челядь повинна свій нічний припочинок у порядній, добрій постелі мати, а найменше кожного місяця повинен собі фармазон у свою світлицю яку оздобу справити, н. пр. образ святий, дзеркало, начиння, ослін, стіл, скриню, мисник, коверець, ручник, скатерть, подушку і таке інше. Сего всего дух фармазонський вимагає і по сему буде фармазона пізнавати.

І на се присягли усі, а Притуляк собі гадав:

- Се вже зовсім таки фармазонська заповідь, бо я чув, що ті пани, котрі у фармазони вписуються, мусять щороку будуватися, або щось такого, а щомісяця мусять собі щось нового у дім справити, бодай що там небудь, а то би їх той фармазонський дух і стермезував. Та най но, що Василь ще далі читатиме, бо я ще не одного догадуюся.

От Василь і читає далі:

8 заповідь фармазонська:

Усі фармазони, кільки їх лиш є у яким селі або у яким місті, повинні що неділі і що свята по святій вечерні зійтися до одного з своєї старшини, і то на переміну, раз у одного, другим разом у другого, а третім разом у третього. Тут має кождий за рядим

перед цілою фармазонською громадою сповістити, що він за цілий тиждень робив і зробив, і яка йому добра гадка до голови прийшла. По нараді має старший або науку яку давати, або книжку яку добру читати, або правила фармазонські вияснювати і викладати. Наука про управу землі, про пасіку, про сад і про огорог, має усігди триматися, а годину перед розходом мають для забави усігди красні пісні співатися.

На се також присягли усі, а Притуляк собі думає:

- І се зовсім по-фармазонськи, бо так і ті пани фармазони роблять.

Василь читає знов далі:

9 заповідь фармазонська:

Жінка і діти кожного фармазона повинні також по заповідях фармазонських жити, бо кождий фармазон яко голова дому і господарства, має власть до того їх присилувати, хотьби і карою. Слуги свої повинен він також до чесного життя наклоняти, а діти свої усі, чи хлопці чи дівчата, від шість років до школи посилати. Де школи нема, там повинна фармазонська старшина зараз іншим способом о науку дітей постаратися.

І на се присягли усі, а Притуляк собі гадає:

- А хто ж такий буде у нас діти учити, як не Василь? Я вже знаю, що старшина се на его плечі всадить; на такого ж бо і варт!

Василь читає далі:

10 і послідня заповідь фармазонська:

Цілковитої радості може чоловік сподіватися аж у царстві небеснім, а тут має старатися, заслужити собі на нього і до нього приспособлятися. Тому заказані кожному фармазонові гучні гулянки і шумні забави, бо вони істинну радість і істинне щастя людське толочуть, котре то щастя є духовне, щастя науки і мудрості. Тому повинен він свої весілля, хрестини, похорони і празники у малих товариствах, без пиятик і без гуку обходити, і у своє товариство лиш таких людей брати, котрі так тверезо і чесно живуть, як він сам жити повинен і мусить.

Людей, котрі п'ють, хоть би то були браття або родичі его рідні, має він уникати і від них утікати, бо нічо не може чоловіка так борзо до згуби привести, як люди, котрі п'ють. Людей, з котрими пристаєш, дуже вибирай собі, фармазоне, і найрадше тримайся своїх фармазонських товариств; радості і утіхи шукай у духовній науці, у добрім статку, у добрім биті, а розривки і відволоди по трудах твоїх у співі, у добрих книжках і у нарадах з розумними і чесними твоїми товаришами.

Одно най тобі ніколи з думки не сходить, фармазоне: ти живеш на те, аби на сему світі рай розводити; тому є твоя повинність, кожного року одного або двох товаришів до фармазонського товариства привернути, а то лиш таких людей, по котрих можна поправи сподіватися.

І на сю заповідь присягло усіх тридцять господарів, а той у білій одежі каже:

- На се усе, що ви присягали, покладіть ваш палець в отого книгу, на сім літ, сім місяців і сім неділь. Як сей час мине, то можна буде кожному з вас або у фармазонах лишитися, або виступити: на се не силувана річ.

Усі підписалися, а той чорний промовив:

- Слухайте і уважайте! Ви вписалися тепер у фармазонську книгу, то значить: або до вічного і великого щастя, або у вічну пропасть і нужду до кінця життя вашого. Радісно буде і нам видіти вас щасливих, але як котрий прогрішить против заповідей наших, того жде і очікує страшна, престрашна кара і нещастя, бо ми, як я вже казав, жарту не знаємо, бо ми на жарт на сему світі не живемо. Уважайте! уважайте! і ще раз кажу: уважайте!

На сі грімкі слова зажурилися нові фармазони, і не одному закрутилися сльози в очах. Але той у білій одежі і промовив до них милим, благим голосом:

- Не журіться, фармазони; наші права здаються зразу лиш такі тяжкі, а відтак, найдалі за місяць, такі вам легкі та милі здаватися будуть, що аж радісно у вашій душі вам буде. А щоби вам Господь Бог допоміг, поцілуйте его святий хрест яко знак спасенія і сю залізну руку, яко знак залізної, твердої волі. Лиш волю залізну а добру мати і з путя доброго збитися не давати, то Господь Бог Ісус Христос вам допоможе! Приступіть, фармазони!

Усі приступили, поцілювали хрест і руку, а той чорний каже:

- За сім літ, сім місяців і сім неділь нас тут другий раз уздрите, з карою або з нагородою, як хто собі заслужить. А на той цілий час кладемо вам за фармазонську старшину: першого Василя Нестерюка, другого Івана Правдарюка, а третього Дмитра Складана! Слухайте їх у кождім ділі яко би нас самих, бо з ними дух фармазонський.

- А тепер одпускаємо вас з Богом і правдою! - промовив той білий. - Мир вам і Боже вам допоможи! У добру путь, фармазони, і не журіться! Старшина лишиться тут!

Усі пішли мовчки. А по дорозі, уже далеко від Василевої хати, промовив Стефан Притуляк:

- Мене братчики, як би хто обміняв! і гадка у мені інша і душа ліпша, і я зовсім інший чоловік, як був. Мені здається, що я другий раз на світ народився.

- Ми всі так! - сказали фармазони, і розійшлися по домах.

4. ЩО ДАЛІ У СРІБНАРОВІ РОБИТЬСЯ

Як Гершко Смок занедужав, що вони з війтом Павлом Дзюбом урадили, і як їм штука вдалася

.....

На другий день і через цілий тиждень було чимало галасу та крику у селі, тай таки і плачу та лаяння чимало, бо усі жінки тридцятьох фармазонів мусіли мастити та мити та білити, що аж курилося, а їх господарі припрятували по коморах та шопях, чистили по стайнях та задвір'ях та подвір'ях, а мітли та віники малися в роботі, що аж упрівали замітаючи, та хаючи по всіх усядах, а то так, що і мишиній дірці не пропеклося.

Декотрі жінки, котрі розумні були, то і слухали своїх господарів, як закон божий велить, але котрі дурні та божевільні були, ну ж лаялися та сварилися з чоловіками, а нарешті і плакати та голосити. Але бо фармазони не дарма залізну руку цілювали: що сказали раз, то так і мусіло бути. Вони чули від своєї старшини, що сей світ, а людський вік ні на жарт ані на фрашки даний є чоловікові від Бога, то так вони і справувалися, а

за три дні виглядали їх домівства і ціле їх обійстя, що й до закуточка чисте та харне, як у якій церкві, а у кожній хаті було як у краснім віночку, що аж образи святі на стіні усміхалися і мило поглядали на усю челядь в хаті, бо кожде, чи мале чи велике, було у чистих сорочках, і одіж на них чиста, хоч нераз полатана і стара, бо так кожний господар приказав і так мусіло бути.

- То не сором, - казали фармазони, - що одежина стара і полатана, аби вона лиш чиста і не подерта.

Отже мусіли жінки що суботи і латати і мити і хаїти, як перед Великоднем, бо чоловіки казали: у мене кожної неділі Великдень!

Доки се у селі так діялося, і другі срібнарівські господарі, котрі ніщо не знали, не могли надивуватися, аж тут і сталася тривога у селі: Гершко Смок захорував, і то так нагле та дуже, що аж за лікарем у місто післали. Жидівки так Гершка обсіли, так вейкаються та в груди кулаками товчуться, аж тут і надбігає пан вїт, Павло Дзюб.

- А що там, пане Гершку? ви хорі?

- Я уже вмерло, нівроки! - ледве промовив Гершко.

- Та що се вам, Гершку? Мені скажіть, таже знаєте, що я ваш приятель! Що вам?

- Ви ще питаєте, що мені? Я добре рахувало... учора тридцять мужиків не пило у мене і пів кватирки горівки... Ай-вай-мір!...

- Та Бог з вами, Гершку! Про тридцять дурнів ви ще собі будете орендарем, як і були; не бійтеся!

- Герсти? тридцять дурнів!... а ви знаєте, яка то утрата мені через цілий рік? Найменше три тисячі ринських на рік! Ай-вай, ай-вай!...

- То де би? що ви кажете?

- Герсти его? хіба Гершко Смок не вмів рахувати!... Я то ще дуже мало сказав, три тисячі!... А то мені все наробило той Василь Нестерюк, бодай би було свою голову там уломило, де пак було... Вей-мір!...

- А з ним не можна би що вразити? Я як схочу, то его і сліду тут не буде, не то що!

- Суре, дай пану вїтові а гіт бромф! Ану, як би тото, як? Прошу вам! Мені вже зовсім легше стало! Ну?

- Не журіться ви тим, Гершку! ми з нашим писарем уже говорили. Буде усе добре. Отак видите...

- Ай-вай! дивіться, хто тото приїхав, ще і з двома жандарями? може то вже за ним, нівроки? п'ять відер горівки зараз вам тут кладу! Ідіть борше, та питайтеся, чого вони приїхали! Біжіть, прошу вас!

Вїт вийшов на двір, а той пан, що на бричці, питає:

- Де тут вїт мешкає?

- Я є вїт: що панові комісарові треба?

- Писар де?

- У канцелярії.

- Ходіть, покажіть нам! а зараз цілу громаду скликати, аби як найборше зійшлася до канцелярії з податковими книжками!

Війт лиш побілів як стіна, але що було робити? Мусів розказу комісарського слухати. Пішли усі до канцелярії, а громада тим часом сходилася. У канцелярії бавив і комісар довгий час: то закликав сего або того господаря до себе у середину і пересмотрював его книжку, то випитував дещо у присяжних і тягнув із них протоколи, а нарешті вийшов до громади тай каже:

- Громадо! на вашім начальнику і вашім писарі знаходиться велике ошуканство. За того ж, і доки вийде більша комісія, береться їх обох під арешт у місто, а ви тим часом маєте слухати пана присяжного Івана Правдарюка, яко вашого начальника. А ви знов, Іване Правдарюку, маєте громаду провадити чесно і законно, як цісарське і краєве право велить, а до помочі дається вам Василя Нестерюка, яко чоловіка письменного і розумного. Громада срібнарівська дуже збідніла і підупала через свій нерозум і свою ледачість. Для того старайтеся ви оба усіма силами і по божому сумлінню, на праву дорогу її навести, а уряд цісарський і краєвий дасть вам всяку поміч, якої вам треба буде.

Отак сказавши, поїхав комісар. Жандарі убрали війта і писаря у ланцюжки і попровадили у місто, а Правдарюк так каже до громади:

- Панове громадо! Нині робітна днина, тому ідіть собі кождий до своєї роботи, а у неділю, по службі божій, маєте тут усі зійтися мені на розказ і на пораду! Я іду до панотця і буду їх просити, аби також ласкаві були, у неділю межі нас прийти! З Богом же тепер до роботи, господарі, а аби мені ніхто у корчму не повернув, бо буде караний!

Так і розійшлися усі.

- Се біда! - казали п'яниці.

- Ба се добре! - казали фармазони, - якби се давно уже так, то не було би такої нужди у селі, і Срібнарів стояв би тепер як яке німецьке містечко.

5. ЯКИЙ ПОРЯДОК ЗАВОДИТЬ ІВАН ПРАВДАРЮК У СЕЛІ, І ЩО З ТОГО БУЛО

У святу неділеньку по службі божій зійшлася ціла громада таки на цвинтарі коло церкви, а Правдарюк так промовив до них:

- Панове громадо! Чули ви оногди самі, як цісарський комісар назвав нашу громаду ледащою, опилюю, підупалою, а ми мусіли на наш сором мовчати, бо він правду казав. Але те мусить інакше бути: бо як так і далі піде, то чекають нас торби старецькі, чекає нас те, що будемо вічними жидівськими наймитами, попихачами, ми і наші жінки і наші діти нещасливі.

Самі знаєте, як несподівано се сталося, що мене вашим начальником настановили. Але коли вже так сталося, то скажу вам, що я гадаю правдивим вашим начальником бути, а не вашим рабом або жидівським слугою. У моїй тяжкій начальській службі не знаю я ні брата ні свата, ні кума ні сусіда, а знаю я лиш Господа Бога, своє сумління і цісарські закони, і сего триматися буду по такій правді, по якій я хочу на Христовім, страшнім судищі оправдатися.

Начальник у громаді значить тільки, що господар у господарстві, що отець своїм

дітям. І як отець той затратить свою душу на віки вічні дияволу і пеклу, котрий свої діти не тримає в руках, не доводить до доброго, тим більше ще начальник недбалий і поблажливий. Благість на лукавство значить тільки, що олій на огонь, а смола на пекло; на лукавство треба залізної волі і немилосердної огрози, бо, як каже приповідка, – "на круте дерево крутий клин, на гірку хоробу гіркий полин".

Так і я гадаю начальствувати, аж доки не побачу, що ви опам'яталися, що ви схаменулися, що ви відвернулися назад від тої вічної пропасті, над котрою висите. Слухайте ж тепер добре, що вам кажу, аби-сьте відтак не казали, що не чули мого розказу. Мій розказ є:

– Перший: Кожної неділі і кожного свята має мені кожний господар з усею своєю челядею на службі божій і на вечірні бути. Дома сміють ся лишити лиш діти до шість років і одна старша особа для дозору дому. Хто сего мого приказу не послухає, за тим посилати буду. А коли з вас хто скаже, що я не маю права до церкви силою гонити, то єму тільки скажу, що я маю право кожного господаря і громадянина на розказ призвати, і то там, де мені воля. Отже мені воля, у неділі і свята коло церкви святої розказ вам давати, для того мусить мені кожний до церкви ставитися.

А другий мій приказ такий: Чи то в неділю чи в свято, чи в буддень, і чи то в зимі чи в літі, мають мені корчми о дев'ятій годині в вечір замикатися. Кого по дев'ятій годині найду у корчмі, того дам до арешту, а другої днини буду гостро карати. Другий присяжний і оба поліціяни мають також право, о дев'ятій годині з корчем вигоняти, і хто їм супротивиться, то однако якби мені самому. Сего мого приказу так буду гостро триматися і его доглядати, що, если би мені громада супротивилася і о дев'ятій годині не хотіла з корчми уступати, я жандарів з міста на поміч призову, бо до того маю право, і громада буде мусіла відтак їх платити, бо вони пусто не ходять. Уважайте ж, громадо!

А щоб ви собі не гадали, що я так лиш говорю, аби говорилося, то вам кажу і даю знати се: Василя Нестерюка старі хати наймив я і випорядив яко арешти, з ґратами, з замками, з залізом, як арештам право. Там також і вартарка громадська, і будуть на тій вартарці що неділя і свято оба поліціяни, а що будень усігди один, і вони мають право, на корчми, на вогонь, на чистість і порядок у селі так уважати, як би я сам.

На поліціянів становлю від сьогоднішньої днини Семена Нарівняка і Івана Василика (вони були оба фармазонами), і маєте їх у службі однако слухати, як би мене самого.

А ви два знов слухайте сюди: Тяжкий се обов'язок на вас кладеться, але і добру плату за тото від громади дістанете, бо порядний поліціян її варт, і вельми варт. Бо без доброї поліції нема ні порядку ні огрози в селі, а доброї поліції нема знов без доброї плати, бо на поліціянів маються класти порядні, розумні, тверезі, жваві і сумлінні, а при тім дерзкі люди, аби не вони п'яниць, але п'яниці їх боялися, а таких людей варто і треба порядно заплатити. Правда, що сміти, пустих дручків, неробів, лайдаків, найшло би ся і за дешеву плату. Але з такими хіба такий начальник буде доволен, котрий сам як вони і котрому про гаразд громади байдуже.

На сей раз маєте від мене сі два гострі прикази; віднині за тиждень маєте мені тут до дальшого розказу бути, а не ждіть, аби я за вами посилав! Тепер з Богом, панове

громадо!

Отак говорив Іван Правдарюк до громади, аж тут виступили і пан-отець духовний, котрі ще перше прийшли були, у перед громади і так промовили:

- Любимі діти! Сей розказ нового вашого начальника буде вам здаватися гострий, але він дуже, дуже потрібний. Якби були перші начальники зразу так робили, то не були би ви такі нещасливі та бідні, як тепер єсьте.

Дякуйте ж Господу Богу, що ви такого начальника дістали, і слухайте его, як діти вітця доброго, бо він лиш вашого гаразду хоче, а не вашого зла. Христос син Божий сам приказав начальства добре слухати, і Він вас благословитиме і дасть вам силу до доброго, хоть оно зразу і прикре здаватися буде. Слухайте ж, любимі, слухайте ж, а самі побачите, що то на добре вийде.

Отак промовляли пан-отець, і громада розійшлася. Тої неділі і половини тільки людей у корчмі не було, що бувало давно, а Гершко Смок як се узрів, так таки тої неділі і вмер, і жиди его вхопили на візок, тай повезли до міста на окопище. Не міг, сирота, таких нових порядків витримати, от і вмер собі, нівроку.

Але Іван Правдарюк, що сказав, то і зробив, не вважаючи на Гершкову смерть, ні на клопіт других жидів, що собі з журби та жалю і пейсики пообривали і лаяли і плювали і скаргами грозили, та хтозна якими тяжкими процесами: кожної а кожної днини, чи в будень чи в неділю або свято, мусіли корчми о дев'ятій годині в вечер замикатися, а він сам до півночі дозиравав, аби кого не покортіло другий раз у корчму вернутися.

Але не кортіло якось нікого: бо дев'ять п'яниць сиділо уже в арешті, а двом чи трьом з тяжкою бідною пропеклося, котрих закортіло було, громаду против нової установи бунтувати. Бо Правдарюк хотів їх відразу до суду відставити, та ледве їх громада випросила. Та то лиш того одного вечора так було, бо на другий день усі п'яниці ему дякували.

- О, святила ж би ся ему та мудра голова! - казали, - нині і здорові ми і охочі до роботи, і гроші не протратили, як то бувало, що другої днини годі і голову піднести було від пустого жидівського болота та проклятого дурману.

6. ЩО ДІЄТЬСЯ НА ДРУГУ НЕДІЛЮ У СЛАВНІМ СЕЛІ СРІБНАРОВІ

Другої неділі було народу у церкві набито, а то так, що третя часть навіть і поміститися не мала де, не то що. А пан-отець і промовили по службі божій до громади:

- Православні християни! Видите, любимі, як то мило та любо Богу молитися і ему служити укупі разом? Не здаєся вам, що Дух святий над вами усіма возноситься і вас на крилах своїх до Отця небесного подвигає? Не ліпше ж так, як по корчмах валятися та дияволу служити? Бо корчма то є церков диявола, де ему лиш служать і его призивають. А той ворог людського рода до чого чоловіка приведе? До крайної бідності, до довгів, до жидівської неволі, до злодійства, убійства, криміналу, шибениці, а що найгірше - до розпуки серця, душі, сумління, а та розпука сто раз гірша смерті і шибениці, бо вона є пекло на сій землі, вона є отрій вічний нашої душі, вона огонь незгасающий!

І чи ж не мусить п'яницю, чи раніше чи пізніше, а чим пізніше тим гірше, пекельна тая розпука обгорнути, коли собі лиш подумає, що через одно жидівське болото, одну жидівську паскуду, і жінка его у поневірках, і діти его і голі і голодні і не одіті і не огріті, і хата і поле не его, бо за довги у жидівських уже зубах?

О, покайтеся, люди, покайтеся! опам'ятайтеся, ще доки час, бо потому вже запізно буде! Коли за себе самих не дбаєте, то змилюйтеся хоть над дітьми вашими невинними, бо як завтра доведеться їм з жебрачими торбами чужі пси дражнити, бо як завтра будуть їм чужі пси ніжки об'їдати, і чи ж ні?

Жид, що забере усе за довги та за горівку, не буде милуватися над сиротами вашими бідними, але в зимі, о найлютішім морозі не дасть їм навіть і приступити до своєї хати, аби зморожені ручки загірті. А жид сам буде за вашу кров, за ваші гроші, у пишних дворах та покоях мешкати, та вами, голими і голодними рабами, послуговатися, гірше як ті чорти грішниками у пеклі!...

Отак пан-отець духовний промовляли, і не одному сльози як горох по лиці покотилися. А як вийшла громада на двір і стала до розказу, то Іван Правдарюк так до них промовив:

- Панове громадо! Прийшло письмо від уряду, аби школу конечно запровадити, хоть най що там буде. До війта прийшло запитання, чи маємо уже громадський шпихлір, і що ми думаємо робити, аби касу позичкову у нас запровадити. Як же кажете, громадо?

- А нам же школи нащо? - закричало кілька голосів, - обходилися дотепер без школи, то можемо і даліше.

- Вони нас не питають, чи нам її треба чи не треба, а кажуть, аби була, бо дадуть нам екзекуцію! - каже Правдарюк.

- То ж добре, - каже Семко Маланюк, найбільший п'янюга у селі, - школа як школа: але на що ж нам ще шпихліря?

- А не дай Боже голоду, то хто тебе з цілим домом годувати буде? Може Мортко Більбах або Мошко Гулис? - запитав Правдарюк.

- Ба най вони блохи годують, не мене! - аж закричав Маланюк, - се вже правда, що шпихлір би здався, бо за голод ніхто не може ручити: а позичкова каса ще борще би здалася, бо жида зачали вже собі такі процента правити, як сама істовина. Та вже таки і не хочуть давати більше: а тут податки ідуть, а тут не одно. Василь Нестерюк читав нам оногди не одно і про шпихліри і про скриньки позичкові, і то все мудро та розумно, але відки гроша взяти? А на початок треба конечно гроша, без того не обійдеся.

- А кілька ж ти думаєш, щоби гроша треба на початок? - питає Правдарюк.

- А вже ж, - каже Маланюк, - треба би на будинок та на асекурацію найменше дві тисячі. Тепер же треба би на школу що найменше три тисячі, то вже маємо п'ять тисяч. Відтак на позичкову скарбону треба би також три тисячі, аби початок зробити: отже ж маємо вісім тисяч. На кінець же ж, як самі видите, треба і на дім божий гадати, бо вже і крізь дах зачинає чуріти як крізь решето, і дзвіниця похилилася, і одно, і друге! я на се рахую також дві тисячі: - отже ж маємо вже десять тисяч, а відки ж їх узяти?

Бійтеся Бога! чи вже хочете, аби ми у світ пішли! Чи що такого хочете з нами зробити?

- Я не хочу, Семку, аби ви світа ловили! - каже Правдарюк поважно і без ярості, - я лиш хочу, аби ви мене вислухали, бо і я знаю дещо рахувати, не лиш ви. Отже слухайте мій рахунок, а слухайте добре та уважайте! Се є так:

У року маємо 52 неділі. Припустім, що кожної неділі проп'є господар у корчмі 30 крейцарів: то винесе через цілий рік - 15 зр. 60 кр.

Тепер возьмім 20 свят у року, що не в неділю припадають, також по 30 кр., винесе - 6 р.

Тепер великдень, різдво і празник у року, найменше по 3 р., робить - 9 р.

Тепер випаде кожному господареві у року найменше одна орудя: чи то хрестини, чи весілля, чи похорон. На таку орудю я рахую лиш - 6 р.

Тепер п'є собі господар у кожний будень рано за 2 крейцарі, а в вечер за 2 крейцарі горівки: буднів маємо у року 290, то винесе на рік лиш - 11 р. 60 кр.

Тепер же ж і у жінки така душа, і вона собі гадає: коли чоловік може випити рано і в вечер по порції горівки, то можу й я! Отже ж робить на рік також - 11 р. 60 кр.

То чинить на рік усього - 59 р. 80 кр., т. є. майже 60 р.

Тепер же маємо у нашім селі 378 нумерів (осад), отже ж пропивається щороку у Срібнарові небагато - лиш звиш 22 600 р. А щоби ви не казали, що я взяв може жидівську крейду, то рахуймо лиш половину того, от лиш ту одну дурничку, то одно ніщо: 11 300 р., кажу вам: лиш одинадцять тисяч триста ринських. Се вже чей не скажете, що забагато рахував!...

- Ох, Божечку ж ти наш! - крикнула ціла громада, як один.

- А пану Семкові Маланюкові забагато є тих десять тисяч на громадське добро викинути! То ліпше жидам 11 300 р. за пусте болото, за проклятий одур, за пекельну смолу упхати? О люди, люди! чи вас уже жиди зовсім так тою горівкою зачмелили, що ясну як сонце правду не можете пізнати?

- Панове громадо! - аж крізь плач закричав Семко, - вірні християне! душі божі! послухайте ви мене, одного посліднього п'яницю у селі! Як стоїть осьде церков Господня, і як стоїть осьде душпастир наш дорогий: так увійдім усі у дім божий і присягнім на три роки, коли вже не на цілий вік, що тої пекельної смоли не візьмемо до уст наших, - то будемо мати і церков нову, і школу, і скриньку позичкову, і шпихлір громадський, і честь, і здоров'я, і славу на цілий край, і що самі загадаємо! Що ж ми не можемо собі за 33 900, кажу, тридцять і три тисячі дев'ять сот ринських справити і запровадити? Ходім, панове громадо, і зложім присягу перед Ісусом Христом, що з дияволом боротися будемо до остатньої нашої сили! За мною, панове громадо, кому ще душа і жінка і діти милі!

Як раз увалила ціла громада у церков святу. Пан-отець узяли присягу від цілої громади; а як громада присягала, то усі плакали, і пан-отець навіть заплакали як мала дитина, тай кажуть:

- Любимі діточки мої! Як ми тут з радості плачемо, так святі ангели плачуть тепер

з радощів перед Спасителем нашим Ісусом сладчайшим, котрий, споглядаючи на нас, благословить нас десницею своєю! О любимі діточки Христові! ви не знаєте, яку утіху, яку радість ви таткові нашому небесному завдали, а дияволу кілька смутку та нужди! О, стережіться его, сокотіть, аби вас знов не під'юдив, аби ви вашу нинішню святу присягу не зломали, а відтак ще глибше у пекло не попали, як мали передше уже у нього потавати!

– Ба не діжде того ворог божий і людський! – сказав Маланюк, – таже ми преці люди якісь, не собаки, і душу маємо в тілі, а не суху пару. Бога будемо благати, а Він нам допоможе!

– Амінь! – благословили пан-отець.

Громада розійшлася весела собі, як на Великдень, пішла по домах, а пообідавши на прохід у поля.

Лиш Морткові Більбахові не було весело; бо як єму уповіли, що в церкві сталося, так жінка его Хуна і зійшла з розуму. Не могла, видно, сердешна, тих 33 тисяч, що мала їх уже як в кишені, через свою захланну душу пересадити. От і відвезли її до Львова до шпиталю.

7. ЩО ДІЄТЬСЯ ДАЛІ У СРІБНАРОВІ, І ЯК ФАРМАЗОНИ СОБІ ЖИВУТЬ

Тиждень і другий жиди ще сиділи тихо, не казали нічого. Усе гадали собі, що се фрашки, і що люди знов таки зачнуть пити, як давно пили. Але як узріли, що се таки не жарт ані фрашки, то вони гай барилки в руку, та по хатах як з якою колядою. Але ж бо і вдала їм ся штука!... Мошко Гулис сирота загубив аж один патинок, так его Гриця Пшеничного жінка коромеслом від хати гнала, а другі жінки також з коромеслами та з віниками стояли коло воріт, та лиш ждали, аби котрий жид навернувся; були би єму воду освятили, не бійсь! Але жиди потямили, що й погано Тетяно! а вони гай до Правдарюка.

– Ай-вей! – кричать, – пане вийте, рятуйте, вони нас хочуть убити!

– Де? у корчмі? – питає Правдарюк.

– Ні, не в корчмі, але по домах! Ми пішли до них як до людей, з честію, з горівкою, а вони до нас з віниками та з коромеслами нівроку довгими, як отой журавель в вашій керниці! Прошу вас, кажіть їм що! Ну!

– Я їм що маю казати, коли вони право мають, пускати в хату або не пускати. Але вам я скажу таке, що як підете мені ще раз коло хат з горівкою, то вас дам до арешту, се аби-сьте знали!

– Ей-вей, ей-вей! – заридали жиди, – а коли бо вони нам дуже страх багато гроші винно! Най нам хоть гроші віддадуть!...

– Я людям сам казав, аби вам грошей не віддавали, аж доки суд на те не розсудить! – каже вийт, – бо ви п'яним людям не смієте гроші зичити ані векселі від п'яного брати. А коли хочете без суду обійтися, то спішіть мені на папері, кілька хто в вас узяв, так я уже поглядати буду, і тогди аж скажу вам довг віддати, як переконаюся, що ніякого

шахрайства не було. От так!

- Герсти?

- Не герштикайте ви багато, але руште домів, а то я вам зараз покажу, як з начальником в селі обходитися. Не гадайте, що я вам Павло Дзюб!

Жиди зібралися як огонь, тай повезлися по корчмах собі.

Багато би було тут вам що уповідати, як то жиди шукали собі усілякої напасті та ключки, то на Правдарюка, то на Василя, то на громаду, то нарешті на пан-отця; як то вони їхали до міста та подавали усілякі скарги, та хто зна що на тих трьох; як то вони писали до Львова та до Відня, як нарешті і комісія виходила, та ніякої провини не найшла, а жиди ще мусіли комісійні кошта платити; як потому прийшла для громади похвала від губернії, та і від самого преосвященного митрополита зі Львова і то на письмі; як подавав Мошко Гулис Лаврикову Марцю за патинок, і як его в суді ще злаяли добре та казали, що лихо робила, що его віником по плечах хоть раз не потягла.

Але то все ви собі можете і самі зміркувати, як то було, а я вам ще лиш розповім, як собі наші срібнарівські фармазони жили, що вони робили і як вони заходилися. А то так вони заходилися.

Горівки і жодного трунку не хотів ні один з них і до рук брати, бо і уся громада так. По празниках не волочилися, а коли пішов хто, то лиш до церкви святої, аби на боже дати, а зараз по службі божій собі домів. А коли прийшов хто до них на празник, то вони его дуже мило приймали, але горівки не смів ніхто, і свої навіть у хату нести, не аби що.

У неділі і свята був кождий фармазон у церкві а то з усім домом. Прийшовши з церкви святої і пообідавши, припочивали всі, а припочивши, ішли до своєї фармазонської старшини: раз до Правдарюка, раз до Складана, а раз до Василя, бо Василь уже був жонатий, а з ким - то чей угадаєте. Жінки і діти ішли також усігди з своїми чоловіками: тут минало їм ціле пополуднє, як одна година, на милій розмові та на читанні, бо Катря навчилася читати, то вже такі їм штуки вичитує бувало з книжок, що і забавишся і насмієшся і жалуєш, чому то вечір ще хоть удвоє не довший.

А що між іншими кождій дуже цікаве було, то те, як Катря їм читає, як то треба їсти варити, аби страва і смачна і поживна була, і не много коштувала. А ся річ тому їм така цікава була, бо фармазони дуже на те уважали, аби страва поживна і порядна на їх столі була, бо так їм припис казав, не так як бувало, що жінка поколотить там що-небудь і поставить на стіл, гей тій собаці, якихсь помий. Тож і не дивниця була, як чоловіка бувало по такій страві за горівкою тягне.

Коли жінки так бавилися, то чоловіки бувало з своєю старшиною у другій світлиці на раді та на розмові. Тут кождий оповідав, що він цікавого за цілий тиждень зазнав, що покмітив, що уважав, а як хотів котрий з них що нового доброго у себе запроваджувати або зачинати, так тут зараз і уповів, і всі радили над добром кожного, як би над своїм власним. Потому розказував їм Василь, що цікавого по світі діється, а відтак читав цікаві і добрі книжки або учив їх на таблиці рахувати, до чого усі дуже цікаво і охочо бралися, бо знали, що не вміючи добре рахувати, годі теперішними часами і на світі так прожити, аби не бути ошуканим.

Отак промине бували ціле пополудне, що і не знаєш де, а скоро зачне смеркатися, так Василь зараз ліру в руки, тай вийдуть усі у сад або до другої світлиці до жінок. Тут як зачне Василь на лірі грати, як заспівають усі!... аж світ звеселиться! Співають бувало і світських і набожних пісень, і жартобливих, і про давних князів, і яка то слава була давно у руськім краю. А ліру мав Василь добру, не з тих дрантивих, що лиш на одній струні, але міську, таку як в Швейцарії та в Італії пани на них грають, на шість струн, що бувало як заграє, то не треба тобі і троїстих музиків. Діти бавляться, бувало, окремо собі в саду аж до вечора, а відтак ідуть з бабками домів.

А що школи у селі ще не було, то другі діти, котрі здібні були до школи, так хлопці як і дівчатка, від шістьох літ аж до дванадцятьох, ходили що днини рано і пополудні до Василя вчитися. А він так то знав легонько та приємно вчити, що діти у нього за місяць більше знали, як у другого би за три, а як прибіжать бувало обідати домів, так від обіду і вводи знов до Василя. Навіть і менші діти, що не час їм ще було учитися, біжать бували абоносять їх до Василя у сад, бо він там таки штуки, та іграшки та забавки був повироблював, що діти аж гинуть за ними, а при тім і вчаться, і самі не знають, як і відки вони сего вже та того навчилися.

А Катерину бувало дівчата, і то ті великі, роєм обсядуть, бо вона усілякі шиття та вишивання та мережки та ткані та забори знала, то так їй бувало і стануть просити:

– Катрусю-серце, покажи нам ті уставки, або ті заплічки, або те, або друге! – а Катря мила та добра була, все їм покаже, а вони за нею так і переймуть відразу!...

Чого вони там не понаучувалися!... І на папері ніхто того не спише. Та не то ще, але і їсти готувати їх навчила, і то такі усілякі приправи, що вони аж самі дивуються, яке то все недороге, а добре. Часом бувало і їмость добродійка межі них прийдуть, та їм ще кращі шиття та мережки покажуть. А часом заберуть їх до себе, та показують їм, як то і білий хліб красно спечи, і житній і усіляке святочне печиво, і прасоване, і одно, і друге, і заохотили так дівчат, що кожда собі красний, прекрасний зільник або квіточник коло дому справила. Які-то вже там квітки препишні та прекрасні у тих їх городцях не бували!... Пов'яжуть їх бувало у китиці, та при неділі або при святі понесуть до міста, то вже і грошки є, а за одно літо тільки собі їх кожда дівчина наскладає, що вже собі купили і залізка до прасування і усілякі знаряди до вишивання і не одно інше.

А у Катерини питають раз дівчата:

– Катре, – кажуть, – чому се ти така і своєму чоловікові усім мила та приємна, що тебе усі люблять?

А Катря їм каже:

– Се невелика штука, сестриці: лиш треба не лінуватися. Ану умивайте-но ви ся щоднини, зачешитесь щоднини красенько, уберіться чистенько та спрятненько, ану чи не будуть вас усі любити?

Про хати Катря вже і не згадувала нічого, бо у кожній фармазонській хаті було так чисто та прибрано, як у раю яким, а як прийде бувало, неділя або свято, то не інак, але що твій великдень!... Так то вже чисто та прибрано скрізь, аж сіяє, аж улискується! А образи вже красні та прекрасні були у тих фармазонів у хатах!... Як у церкві якій! А що

вже миски та начиння препишне! А що ослони мальовані красні! А що скрині та коверці! А що постіль убрана!... І не сказати, яка то скрізь красота!...

А на сволоці у кожного псалтирі та часослови, та евангелія та акафісти, та усілякі книжки добрі!... Бо хоть фармазони і не знали читати, то діти їх знали, а хлопці як сядуть бувало коло вітця собі у світлиці, та як стануть читати, то аж годі наслухатися, такі то божі слова красні вичитують, та усілякі мудрі річи. Думав бись, що то ангели обсіли вітця небесного, та ему приглаголюють та припівують.

Отак то жили ті срібнарівські фармазони. Але ж бо і завзяті були то люди за себе! Своїх десять заповідей так бувало хоронять, як ока в голові, а працюють бувало, працюють, що аж десятый піт з них ллється. За того знов у неділі як повбираються і самі і їх челядь, і діти і усі, що були в домі, та підуть до церкви, то що той мак у городі!... Таке тото гарне та пишне!

Бувало подорожні люди аж стають та дивляться, та й самі не ймуть віри, чи се руське яке село, чи се з неба на землю впало. Не те ще, але й з сусідних сіл та з міста приходять люди дивитися, як на чудо яке. Та і було на що дивитися! Бо у Срібнарові вже і церков нова, як монастир який, з позолоченими хрестами та з новими великими дзвонами, що як бувало гукнуть, то аж на третє село чути, і школа нова, гарна, а шпихлір як який цісарський магазин, і громадська канцелярія, а то все таке нове та красне, що ока годі спустити: дивишся бувало і не надивишся.

А фармазонів було в Срібнарові не тридцять уже, але близько триста. Бо хоть перші фармазони нічого нікому не вповідали, то котрі були розумніші люди, то зараз потямили, що тут щось є, отже і стали допитувати у тих людей, на котрих вже мали око. що вони не дарма сходяться усе до Василя Нестерюка. А фармазони і не таїлися, але кому варт було, так зараз і признавалися, а як назбиралося уже тридцять нових, так старшина фармазонська їх під присягою у своє товариство приймала. Таким способом уросло воно таке велике, що ніхто би був і не сподівався такого.

Про се дізналися якось і сусідські села, та гай призивати Срібнарів "село Фармазони", або "село Сріблороби". Але срібнарівці за се ні раз не гнівалися, але ще і собі за славу се мали, що їм другі завиділи. Бо як тої приповідки: тогди добре, коли, як чоловік лягає, одного ворога має, а як встає, то два: бо у негодного нема ні одного.

А ніхто вже так не радувався, як той Семко Маланюк. Ходить собі бувало помежи громаду, сам у рантуховій вишиваній сорочці, у прекраснім жупані, у шапці з кримських смушків, узявшись попід боки як який князь, тай каже:

- Панове громада! Панове срібнарівці - або, як нас там назвали, сріблоробці! Видите ви се наше село Срібнарів - як его призвали - Фармазони? Видите ви ту нашу нову церков, нову школу, нову громадську канцелярію, новий шпихлір, видите?

- Таже видимо! - кажуть люди.

- А видите ви ті ваші доми нові побивані, з високими парканами, з великими вікнами, з світлицями на двоє, з алкирями, кімнатами, помостами, димниками, крижевими дверми, голубниками, новими мійськими воротами? - видите?

- Видимо.

- А видите ваші сади, городи, пасіки, ставки, земники, стайні, повні комори, здорові воли, швабські коні, видите? Се все - окрім Бога милосердного - маєте подякувати мені! тому п'янюзі останньому, що жиди его бувало п'яного патинками у лице б'ють, та, як не має за що пити, з корчми тручають! О, Боже добрий, аж встид і сором мені, як собі лиш нагадаю! Якби я вас був трохи не мусом потяг у церков божу до присяги, чи було би се усе? говоріть!

Отак бувало пишиться Семко, а люди ему притакували і дякували, бо у его словах було трохи й правди. Але громада про того добре знала, що має у перед дякувати Василеві, відтак Правдарюкові, а і доброму прикладові тих тридцяти перших срібнарівських фармазонів, що, як собі постановили раз завзято з диявольської власті висвободитися, так і висвободилися, а то так, що самі собі аж дивувалися. Але просили вони гаряче і сердечно Господа Бога, рук докладали, п'яньства уникали, і Господь милосердний їм допоміг.

8. ЗА СІМ ЛІТ, СІМ МІСЯЦІВ І СІМ НЕДІЛЬ

Як за сей час Срібнарів виглядав, то уже знаєте, і тут ще лиш тільки скажу, що з тих вісім срібнарівських корчем уже і одної не було, а з жида таки і запаху ні, бо всі повтікали то в місто, то по таких селах, де ще люди дурні були, і по корчмах тратили і маєток свій і добро і гаразд і честь і славу і душу і здоров'я і царство небесне. Лиш два села, що були близько Срібнарова, пішли за добрим прикладом ще таки зараз з разу, отже зіслав і їм татко небесний свою благодать, і стали розживатись і багатіти однако як срібнарівці, чи як то їх там жартом звали - сріблоробці.

А сріблоробці не попускалися і на волос своєї установи, а то так, що ту стару Копитникову Марцю, котру на її нещастє присилувано раз на празнику у поблизькім селі випити порцію араку, чи вишнику, туй-туй що з села і з громади не вигнали. І то би були таки вигнали, та аж пан-отець мусіли за ню просити, а хоть і впросили, то однако не було вже їй просвітлої години у селі, бо хто її лиш уздрів, так зараз і гойкав на бабу, як на якого вовка, та жидівською шапкою прозивав. А до того села, де її присилували, ніхто би бувало на празник був не пішов, хоть би его рубав був!

Отакі то люди божі та завзяті зробилися ті сріблоробці! Справедливі, істинні русини! А Василь Нестерюк каже одної неділі до тих перших тридцятих фармазонів, котрих для різниці від новаків та отцями призвали:

- А знаєте ви, брати, що віднині за тиждень буде тому сім літ, сім місяців і сім неділь, як ми у фармазони вписалися?

- Та вже? - кажуть усі дивуючися, - а нам здається, що тому лиш рік або найбільше два.

- Бо так-то мило час при роботі та тверезості минає! - каже Василь. - Я і сам не думав, що речинець приходить, аж тут і впало вчора письмо, аби ми тої і тої днини, тої і тої години уночі зійшлися так, як тогди перший раз тут у мене. І наказує старшина гостро і на сумління, аби кождий з нас приніс і увесь свій готовий складаний гріш, і ті книжки, що я кожному ще зразу поробив і заєдно провадив, і у котрих списаний стан

цілого маєтку, тогдішнього і теперішнього, і з довгами і зо всім.

- Добре, - кажуть фармазони, - ми прийдемо.

Отже і зійшлися усі на свій час опівночі, усе так, як то перший раз було. Аж тут і вдарило три рази, гейби великим молотом у залізо: фармазони перехрестилися, і пішли усі у противну світлицю, кождий з них як найкраще убраний, бо так Василь казав, і в кожного книжка у руках, а у пазусі жвавий вузол чогось, що так віддулося, як який добрий бохонець хліба. Отак вони увійшли, у ту світлицю.

А у світлиці було усе так, як першого разу, лиш що було дві помостині виважені і великий глибокий гріб укопаний, а коло гробу стояла та сама труна, що перше на ослоні стояла. Фармазони уклонилися старшині, а той у білій одежі так промовив до них:

- Мир вам, братя! У сім літ, сім місяців і сім неділь вітаємо вас тут удруге, а то лиш задля того, аби вас переконати, що наше слово сповнилося, і що ви, як будете жити по заповідях наших, за той час щасливими будете. Стефане Притуляку, подай сюди твою книжку! Як ти записувався у наше товариство, то мав ти поля два морги, хатиночку, що не варт була з-повна і 10 ринських, а на те усе 75 ринських довгу у жидів, і то все за горівку. Нині маєш чотири морги поля, хату у вартості 400 р., пару волів, дві корови, пасіку і сад, у хаті усілякого прибору на 100 р., ти і жінка і діти убрання на 200 р., коло дому усякого начиння і варстату, у шпихлірі 12 корців хліба, у громадській позичковій скринці готового вложеного гроша на 150 р. - а те чи не все було би сьогодні у жидівських кишнях? А там у пазусі що маєш? 200 р. готового гроша на пару коней і на віз новий, кований: ми се усе знаємо. Отож твій маєток, що ти найбідніший був у селі. А другі фармазони мають і у двоє і троє і у четверо більше. Тепер ми вас усіх питаємо, і то на ваше сумління: дотримали ми вам нашого слова? Є ви щасливі? Не маєте ви більше грошей, як у отсім мішку на столі? На сумління кажіть!

- Удвоє більше, - відповіли усі.

- А тепер би ви раді знати, хто ми? - запитав той у чорнім. - От хто ми!

На се скинули оба фармазонські старші свої наличмани і довгі плащі, а фармазони пізнали тепер - ану угадайте, кого? - свого сільського священика і одного цісарського урядника з міста, родом русина. Боже, що засоромилися тогди фармазони!... А панотець кажуть до них:

- Видите ви, люди добрі, які ви невірні? Уперед, нім ви у фармазони вписалися, кільки я вам наказався, та наговорився, та напросився: покиньте і покиньте раз ті корчми і ту горівку, а будете щасливі і багаті і здорові і черстві і славні!

Хіба ж ви мене послухали? Пили і пили і пропивалися, аж доки до того краю не пропилися, що не дбали врешті і душу свою чортові записати, аби лиш було за що далі пити! Щастя маєте, що хоть на молодого, але розумного чоловіка трафили, котрий мені се зараз і вповів. А я читав знов у одній німецькій книжці правдиву одну історію, як то давно десь, у Швейцарії аж, одно село було дуже розпилося і також хотіло чортові записатися, і яким способом один молодий чоловік їх вирятував і від п'янства і від гадки проклятої. А то таким самим способом, як ми вас отсе.

Тяжко нам було, діти любі, вірте нам, що тяжко! Наличмани на лице брати та комедію перед вами грати, але для спасення душ ваших і для щастя вашого ми і на се поважилися, бо виділи, що інший спосіб не помагає і що ви забобонам більше вірите, як людям ученим і слову божому. Бо фармазони є дійсно в світі, але не є то такі люди, аби чортові записувалися, але є то такі люди, що чортові опираються, чим лиш можуть, а найбільше тим, що ніщо не п'ють, що церков божу і заповіді господні шанують, гри та гульки де справляють, у одно учаться правди і книжки добрі читають, а аби їх не кортіло по корчмах ходити, собі порядні і вигідні дома будують, вигідно живуть, а розривки собі у роботі і у поряднім господарстві шукають, усе так, як ви сих сім літ, сім місяців і сім неділь робили і старалися. Для того можете сміливо фармазонами зватися, і собі ту назву за честь мати.

Другим разом вам більше за них уповім, а сим разом лиш скажу вам, що чорт не прийде вам ні на роздорожище грошей давати, ні до пустого двора або замку, бо має він помічників ще ліпших від себе, а се таких, що душі ваші на векселі хапають та гріш ваш, на котрий ви тяжко працюєте, за пусте болото видирають. Ото є ті чорти видимі, котрі на ваш кривавий крейцар чатують і на спасеніє вашої душі засідають, як той кіт на миш. Ви вже знаєте, хто вони є, і стережіться їх, бо, як святе письмо каже: ворог не спить, але дивиться, кого би пожерти. Отже ж сокотіться, діти, сокотіть! Гірше вогню его сокотіться, аби знов вас з праведної дороги не звів!

- Не трафілося! - каже Николай Пасічний, - але скажіть мені, пан-отчику, відки ви знали, що я тої днини пив порцію горівки? Таже ви се не могли знати, поки світа! Мені се і до нині з чуда та з дива не сходить!

- За се вже мене питай, - каже Складан, виступивши наперед, - се мені вдалося якось вивідати, і я пан-отцеві зараз уповів, бо я і Правдарюк усе знали, нам пан-отець уповіли, для того то і ми казали записатися чортові.

- Ба, Господу Богу небесному! - аж скрикнув Притуляк, - Господу Богу, не чортові! Чорт най щезає від нас і від вас хрещених та держитесь тих, що по корчмах ходять та ему на жидівських векселях підписуються, а від нас ему зась! Але скажіть мені, прошу, на кого сей гріб і ся домовина?

- Се я вже вам скажу, панове фармазони, - промовив Василь, - лиш прошу уважно послухати! У сій домовині спочиває уся срібнарівська, наша, руська і людська біда, а ми її сеї ночі, задля празника нашого великого фармазонського, хочемо у сей гріб на віки вічні поховати і запечатати, аби там спочивала до страшного суду божого. А кого кортить на ту нашу руську і людську біду ще у останне глянути, то най відхилить віко і подивиться.

- Се вже я! - крикнув хтось з за плечей, - я маю до того перше і передне право! Я, Семко Маланюк! Ану, яка тота та руська біда, най хоть ся на ню неживу подивлю, та ще їй хоть на прощання межи очі плюну!

Так репетує Семко, та як був собі хуткий та цікавий, так і кинувся до домовини. Отвирає - аж там повно всіляких мір та мірок, та порцій та фляшок корчемних, а одна повна ще горівки. Семко бриз аж назад зо страху!

- Агі! - каже, - таже се справді руська та людська біда! Пек та цур їй, та осина їй на темні дні! Таже се, їй богу! та порція, що я бувало з неї у проклятого Гершка п'ю! А се тота сама кварта, бо я її добре по отсему значкові пізнаю! О, і відки ж ти, Василю, таке діло запопав?

- Або ж се велика штука? - каже Нестерюк.

- Як виносилися жиди з нашого села, так я всі міри поскуповував у них, умисне на сьогоднішній наш фармазонський празник. Робіть тепер з ними, що хочете!

- У землю з препроклятими! - кричить Семко, - ану, братчики, сюди, та запечатаймо їй гріб, а Морткова Хуна заспіває їй вічну пам'ять, бо і так кажуть, що вона у Львові у шпиталю нічого не діє, як лиш "вічная пам'ять" співає у одно: то нехай же сій біді таки буде "вічная проклятая пам'ять!"

- Проклята їй пам'ять! - закликали усі фармазони як один, тай поховали людську, руську і срібнарівську біду. А пан-отець промовили:

- На віки віков!

- Амінь! - сказали всі та і розійшлися щасливі та веселі, що позбулися на завсігди своєї біди.

Поможи, Боже, так усім християнам!

.....

СЛІВЦЕ ДО ЧЕСНИХ РУСЬКИХ СЕЛЯН

Двацять п'ять літ власне минає, милі братя, відколи за волею найяснішого монарха знесена у нас панщина. Тяжкі то часи були перед двадцять п'ятьми літами! Гірше тих волів в ярмі робили люди, та коби то лише для себе! Така праця, що для себе самого робиться, є і мила тай в хосен чоловікові. А треба було робити для пана, не раз лютого пана, що не мав змилювання над бідним чоловіком. Тож зітхали ви не раз тяжко тай гадали собі: Боже милосердний! Коби то раз тая панщина устала, яке би то добро було на світі!

І за ласкою Божою устала вже панщина, і вже давно устала; а єсть же добро на світі? Ви не їсте ані ліпшої страви, як есте за панщини їли, ані не ходите в ліпшій одежі, як тогди ходили, ані не мешкаєте в ліпших хатах, як тогди мешкали, про інше вже і не кажу.

А чому се так? Таж якби ви той час, що давніше робили для пана, на себе ужили або пішли на зарібки, а ті зароблені гроші зложили, то би такой красний гріш був, було би і податки чим заплатити, і на школу дати, і можна би ліпше з'їсти і краще убратися і поряднішу хату собі поставити.

Але гроші не складаються, тільки йдуть до жида, за горівку. Пили, правда, люди і передше, та не так як нині: бо що дня, то більше корчем по селах та по містах, та від того і що дня більше ґрунтів люди тратять, котрі жиди та німці закуповують, а люди наші йдуть з торбами по світі.

Отже час би вже раз опам'ятатися і не тратити маєтку свого та ще і спасенія душі своєї; а щоби ви знали, добрі люди, як маєте робити, аби вам ліпше було на світі, то ми вам пишемо книжечки, з котрих великий будете пожиток мати, як схочете послухати

того, що у них написано є. Не жалуйте видати кілька крейцарів на таку книжечку, бо ви з неї навчитеся, як кількадесять ба і кількасот ринських узискати можна. Читайте ж їх собі, коли вмієте, самі, а як ні, то дайте їх діточкам вашим, щоби прочитали, або і кого чужого о тоє попросіть!

Сю книжечку видаємо в той день, в котрий припадають двацять п'ять-літні роковини знесення панщини. Двацять п'ять літ – се великий час в житті чоловіка, котрий за кожду часиночку здасть колись рахунок перед Богом! Читайте ж сю книжку пильно, і поступайте так, як вона вам радить, щоби, як других двацять п'ять літ мине, і ви і діти ваші і внуки ваші більше добра та гаразду мали ніж ви тепер!